

dubte per elles. Una tercera recerca estudia la lluita obrera protagonitzada als anys setanta per dones treballadores d'una fàbrica de tabac al Líban i insisteix en les connexions dinàmiques entre els espais de la llar i els de la feina. Un quart treball, especialment interessant, és el que fa referència al debat polític generat a Turquia sobre l'ús del vel a l'espai públic. S'hi veu com els moviments islamistes estan en contra de les regulacions estatals que restringeixen l'ús del vel, ja que, segons ells, discriminen les dones musulmanes pel fet d'obligar-les a escollir entre la seva fe i la seva educació i feina. Per a aquests grups, el tema del vel és una qüestió de drets humans i el seu ús, un símbol de resistència contra l'estat turc defensor, des de les reformes d'Atatürk, de l'occidentalització de les maneres de vestir i de l'estil de vida de la població. El darrer treball presentat mostra com l'islam pot anar-se reinventant i donar cabuda a formes més incloents d'entendre les pràctiques religioses. L'exemple que s'hi presenta és la

construcció, a la dècada dels anys setanta, de la primera mesquita de dones a Somàlia. Aquesta mesquita s'ha convertit en un espai públic, legítim i autònom, on moltes dones es reuneixen per discutir-hi assumptes religiosos i estudiar-hi l'islam.

Finalment, cal dir que el llibre omple un buit en la disciplina geogràfica, ja que poques vegades es pren la religió com un factor significatiu a l'hora d'analitzar com les experiències humanes s'inscriuen en l'espai, negocien i transformen els llocs. Per altra banda, la lectura del llibre encoratja el diàleg entre musulmans i no musulmans, homes i dones, tot ajudant a identificar semblances en les experiències de les dones musulmanes, més enllà de remarcar-ne, com tan sovint passa, només les diferències.

Anna Ortiz Guitart

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Geografia

Anna.ortiz@uab.es

HALL, Michael C.; HIGHAM, James (eds.) (2005).

Tourism, recreation and climate change.

Clevedon (UK): Channel View Publications, 309 p.

ISBN: 1-84541-004-1

Segurament, el canvi climàtic apareix com la principal preocupació ambiental contemporània, atès que, en una mesura més o menys elevada, els seus impactes es materialitzaran a escala planetària i afectaran bona part de les activitats humanes. En aquest sentit, el turisme és un dels sectors econòmics que en pot patir més les conseqüències, alhora que també contribueix a desenvolupar el fenomen. I, paradoxalment —aquí rau una gran contradicció—, el turisme es tendeix a presentar com una activitat que, com més va, més preocupada està per les qüestions ecològiques, i que avança progressivament vers la sostenibilitat ambiental, en el marc de

l'anomenat «turisme postfordista». Tot plegat, el canvi climàtic apareix com un dels desafiaments més apassionants per a la supervivència del mateix sector turístic.

Al llarg dels darrers anys, aquesta problemàtica ha esdevingut un dels principals temes de recerca dins l'àmbit de la gestió i la planificació del turisme. I així ho testimonia la progressiva publicació de nombrosos articles en revistes especialitzades, la celebració de conferències internacionals, etc. Amb tot, no deixa de ser una mica sorprenent el fet que aquest sigui el primer llibre publicat que estigui orientat explícitament en aquesta direc-

ció, i amb aquest objectiu recopila bona part de les principals investigacions que avui dia es duen a terme sobre el tema.

El llibre està estructurat en tres blocs i vint-i-un capítols en poc més de tres-centes pàgines. El primer bloc —integrat per tres capítols— és una contextualització del fenomen del canvi climàtic, les relacions amb l'activitat turística i l'evolució de la investigació i la recerca dels darrers anys. En començar, els editors ens recorden que la «popularització» del fenomen és paral·lela a l'aparent ocurrència més elevada de situacions climàtiques extremes, així com a l'aparició de més notícies relacionades que apareixen en certs diaris de ressò internacional, les quals deixen de manifest com, malgrat les impressionants xifres que es mouen al voltant de la indústria turística, només recentment alguns governs i sectors industrials comencen a prendre's més seriosament les relacions entre turisme i canvi climàtic. D'altra banda, es reconeix també que bona part de les investigacions s'han centrat a l'escala local (a nivell de destinació) i no han incorporat totes les dimensions globals inherents al procés del viatge.

En aquest mateix primer bloc, el capítol següent deixa de manifest les relacions entre turisme i clima, i llur rellevància per a la valoració del canvi climàtic. El seu objectiu és explorar aproximacions a la investigació en turisme des del punt de vista climàtic, i identificar models teòrics. Es presenta com un primer pas vers el desenvolupament d'un conjunt coherent de mètodes de recerca per compatibilitzar la teoria i l'observació directa i, en definitiva, com una base per a la comprensió, l'explicació i la predicció.

Aquest primer bloc conclou amb un capítol dedicat a l'evolució cronològica sobre la investigació duta a terme en aquest camp d'estudi, destacant de bon principi que encara es troba en una etapa d'«infantesa». Amb tot, els autors distingeixen quatre fases històriques a partir de la dècada de 1960 (fase anomenada «formativa») fins

a les darreres aportacions (fase de «maduresa»). El repàs es complementa amb un apèndix sobre la Primera Conferència Internacional sobre el Canvi Climàtic i Turisme (Djerba, Tunísia, 2003).

El segon bloc del llibre està integrat per deu capítols sectorials que tenen com a fil conductor els efectes del canvi climàtic en els fluxos turístics i els models d'esbarjo. En primer lloc, se centra en les possibles influències del canvi climàtic sobre la indústria turística a nivell macro, partint de la idea que els factors climàtics —especialment els referents al període estival— són els que generen els fluxos turístics de masses. També s'hi reconeix que l'escala adoptada (continental i regional) pot amagar importants variacions locals. Així mateix, també s'hi apunten algunes línies d'acció per avaluar i mitigar els impactes del fenomen (sobre el medi físic, el medi construït, etc.).

El segon capítol se centra exclusivament en la regió mediterrània i com la destinació turística més popular del món pot adaptar-se al canvi climàtic. L'anàlisi d'episodis de sequeres, onades de calor i difusió de possibles malalties serveix a l'autor per demanar-se fins a quin punt els límits de les variables que configuren el clima mediterrani i el seu grau de «confortabilitat» poden ser més o menys tolerables per a la població turista. D'altra banda, si ja és complex predir el canvi climàtic, encara ho és més preveure la resposta de la població als seus efectes.

El tercer capítol reflecteix l'afectació i, simultàniament, la contribució del turisme als efectes del canvi climàtic. Malgrat les mancances, s'hi afirma que la investigació fins ara s'ha centrat més aviat en l'aspecte del consum d'energia i el transport lligat al turisme i la seva contribució a l'efecte hivernacle, mentre que l'aportació del capítol és posar de manifest —a partir d'un cas d'estudi sobre el turisme francès— les dificultats pràctiques i metodològiques que sorgeixen a l'hora d'avaluar aquest fet.

Els capítols següents —del 7 al 12— són estudis parcials centrats en diferents regions del món i en determinades classes de turisme. Més en concret, un capítol que tracta sobre el turisme a Nord-amèrica (als Estats Units i al Canadà), amb un èmfasi a les regions de les Rocalloses, els Grans Llacs i el Golf de Mèxic, perquè basen el seu atractiu en recursos naturals, i aquests semblen ser els més vulnerables als efectes del canvi climàtic. En un capítol posterior, s'hi analitza de nou el cas de les Rocalloses per estudiar les possibilitats que determinades activitats turístiques es vegin beneficiades perquè vegin augmentades les seves possibilitats. Seguint el fil de l'obra, a continuació ens traslladem a Sud-àfrica, on s'analitzen aquests efectes sobre alguns parcs naturals, tenint en compte que aquests són el principal recurs turístic del país. Canviem de latituds i anem a la regió dels Highlands escocesos, on la preocupació rau en els efectes del canvi climàtic sobre la innivació i la pràctica de l'esquí. Sense moure'ns de continent, s'hi analitzen després els impactes sobre les activitats turistico-esportives de muntanya (hivernals i estivals), així com també la influència en les rendes del sector agrícola, atès que el turisme n'és un bon complement. El penúltim capítol se centra en el turisme d'Oceania i els efectes —positius i negatius— a les diferents activitats turístiques, però deixant clara la vulnerabilitat de molts estats insulars i de petites dimensions. Tanca el bloc un darrer capítol que, pel seu contingut, lliga més aviat amb alguns dels primers d'aquest segon bloc i no amb els darrers, sobre la contribució del turisme pel que fa al consum de combustibles fòssils i el canvi global, prenent com a cas d'estudi l'exemple neozelandès.

El tercer bloc integra vuit capítols sobre mesures de resposta i adaptació al fenomen. En primer lloc, se'ns hi presenta l'experiència del cas del turisme noruec, diferenciant-ne tres tipus de mesures d'adaptació —al canvi climàtic en si

mateix, a les polítiques de reducció de gasos i als canvis en les condicions naturals provocades pel canvi climàtic—. Després, se'ns hi presenta una anàlisi sobre la percepció que es té del forat de la capa d'ozó, tant des d'un punt de vista científic com també en els mitjans de comunicació de massa, i com això es reflecteix en els turistes que visiten les zones que n'estan més afectades. El capítol següent tracta del comportament dels turistes i del sector davant de fenòmens climàtics, amb un èmfasi en les respostes de les destinacions davant les situacions impredecibles que minimitzin el risc i que optimitzin els beneficis. Seguidament, tornem de nou a la contribució del sector del transport al canvi climàtic, amb uns escenaris de futur força pessimistes quant a la insostenibilitat de la tendència, i advocant per una utilització més gran de les energies renovables.

Amb una línia conceptual força diferent de la resta d'aportacions —però de nou prenent com a exemple el cas noruec—, trobem un altre capítol on es planteja la disjuntiva de si és possible que hi hagi un turisme sostenible en una activitat on la mobilitat de milions de persones és qualsevol cosa menys sostenible. Per tant, el canvi climàtic implica transformacions radicals en els models de mobilitat i mitjans de transport. Sense deixar gaire de banda aquest aspecte de la mobilitat, el capítol següent analitza la relació entre el transport, el canvi climàtic i el turisme sostenible, des de quatre perspectives o *story lines*: el turisme com a víctima del canvi climàtic; com a generador de problemes interns a l'economia del turisme; com a generador de problemes externs a l'economia del turisme, i com una solució al dilema entre desenvolupament i medi ambient.

El penúltim capítol del llibre analitza específicament quatre dels més importants àmbits del canvi global que contribueix a desenvolupar el turisme i que estan relacionats amb els principis del

canvi climàtic. Aquests àmbits són: variacions en la cobertura vegetal i usos del sòl; ús d'energies fòssils i emissions de gasos d'efecte hivernacle; difusió de determinades malalties infeccioses, i consum d'aigua. Un darrer capítol —a tall d'epíleg— remarca que, malgrat les incerteses que hi hagi al voltant d'aquest fenomen d'abast planetari, el que està clar és que representa un nou i importantíssim desafiament que exigeix l'atenció i les respostes estratègiques de part del sector turístic, els governs i les organitzacions no governamentals, com també de científics provinents de múltiples disciplines acadèmiques. Caldrà romandre amatents a les respostes adaptatives dels turistes i també de les destinacions, sobretot d'aquelles que basen més la seva oferta en recursos i condicions previsiblement afectades pels impactes del canvi climàtic.

En definitiva, atesa la importància que té (i que tindrà) el canvi climàtic en el turisme, de ben segur que aquest llibre ha de ser d'interès ineludible, tant per a estudiants i investigadors en turisme (en un sentit més estricte) com també per a tota aquella gent que té la tasca de gestionar i planificar l'activitat. I malgrat que el fenomen també presenta una forta càrrega política a escala nacional i internacional —és important recordar la negativa dels Estats Units a signar el protocol de Kyoto—, el fet que en aquest llibre hi hagin contribuït una trentena llarga d'investigadors demostra les seves enormes implicacions i complexitats.

Joan Carles Llurdes i Coit

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
Joancarles.llurdes@uab.es

WOOLF, Virginia (2005).

Londres.

Barcelona: Lumen, 93 p.

ISBN: 84-264-1495-8

La ciutat apareix molt sovint en la literatura com a escenari de vivències i experiències dels personatges de ficció, la qual cosa ens permet entendre el funcionament de l'espai urbà i de les interaccions socials que hi esdevenen. Aquest podria ser el cas de *Londres*, breu recopilació de proses de l'autora de *La Sra. Dalloway* (1925), *Al Faro* (1927) o *Las Olas* (1931). Virginia Woolf ens acostava a la gent, a l'arquitectura i al desenvolupament urbà de la ciutat del Tàmesi a partir de les sis descripcions breus que formen el llibre. No en va, el títol original de l'obra en anglès és *The London Scene* ('L'escenari londinenc').

S'ha dit moltes vegades que tota gran ciutat va associada al nom d'algun escriptor o escriptora. Aquest és el cas de Londres i de l'autora Virginia Woolf, que,

amb aquest llibre de caire descriptiu, permet obrir-se a una nova manera d'observar la ciutat i de viure-la. En aquesta obra, l'àmbit urbà no és concebut com un simple escenari, sinó que esdevé protagonista actiu de l'obra: l'autora ressegueix els detalls de la vida urbana i, amb un estil agosarat i creatiu, transporta el lector a un espai i a un temps concrets, o sia, a la ciutat de Londres a principis de la dècada de 1930.

En les seves descripcions, hi coincideixen apunts de sociologia, d'història, d'arquitectura, d'economia i de cultura popular, la qual cosa constitueix un *corpus* interdisciplinari molt enriquidor i molt útil: una mirada densa i viva sobre la vida urbana. Alhora, el text esdevé un bon exemple pràctic del concepte humanístic d'«espai viscut» (molt emprat per filòsofs